

crkva u svijetu

EKUMENIZAM

ČETVRTI DOKUMENT KATOLIČKO-PRAVOSLAVNOG DIJALOGA

Izjava o unijatizmu i prozelitizmu

Ratko Perić

Mješovita međunarodna komisija za teološki dijalog između Rimokatoličke Crkve i 14 Pravoslavnih Crkava ove godine obilježava 10. obljetnice svoga sustava i plodonosna djelovanja. Ta komisija, koja broji po 28 članova s jedne i druge strane, do sada se sastala 6 puta na svoje plenarne sjednice: na Rodosu 1980, u Münchenu 1982, na Kreti 1984, u Bariju 1986. i 1987, u Valamu u Finskoj 1988. i opet u Münchenu od 6. do 15. VI. 1990.

Komisija ima tri potkomisije; svaka od njih po 4 katolička i 4 pravoslavna člana. Svaka potkomisija mora zasebno i neovisno izraditi zadanu temu. Te tri izrađene verzije predaju se mješovitom koordinacijskom odboru, koji se sastoji od 8 katoličkih i 8 pravoslavnih članova. Oni od tri pripreme verzije sastave novu koju predlože Komisiji na plenarnom zasjedanju. O toj se temi raspravlja, glasuje i konačno se potpisuje.¹ Potom se tekst pošalje svim Crkvama sudionicama zasjedanja na uvid i odobrenje. Problem crkvene »receptije« još se ne postavlja. Prema tome, radi se samo o teološkim dometima na ekumenskom planu, koji ne obvezuje na području vjere.

Komisija je do sada objavila 3 temeljna dijaloška dokumenta: *Otajstvo Crkve i Euharistije u svjetlu otajstva Svetoga Trojstva* (1982),² *Vjera, sakramenti i jedinstvo Crkve* (1987)³ i *Sakrament reda u sakramental-*

¹ Vidi o tome F. Bouwen, Bari 1987. Conclusion de la quatrième session de la commission internationale pour le dialogue théologique entre l'Eglise catholique et l'Eglise orthodoxe, u *Proche Orient Chrétien*, 1—2/1987, 110.

² Vidi uvod i prijevod u CUS, 3/1988, 272—279.

³ Vidi uvod i prijevod u CUS, 2/1989, 165—175.

nom ustrojstvu Crkve, s posebnim osvrtom na važnost apostolskog nasljedstva za posvećenje i jedinstvo naroda Božjega (1988).⁴ Na posljednjem plenarnom zasjedanju u Valamu bilo je odlučeno da nova tema za raspravu bude *Ekleziološke i kanonske posljedice sakramentalne strukture Crkve. Koncilijarnost i autoritet u Crkvi*,⁵ gdje bi se također zahvatio i osjetljivi problem Papina prvenstva.

Problem unijatizma i prozelitizma

Još prije nego je Komisija osnovana i kroz svih deset godina njezina rada bio je nazočan problem unijatizma i prozelitizma među Crkvama. Čak je bilo prigovora da s katoličke strane ne bi smjeli biti u komisiji pripadnici istočnih katoličkih Crkava bizantskoga obreda (npr. grčki episkop N. Foscolos ili prof. D. Salachas).⁶

Jeruzalemski grčko-pravoslavni patrijarh Diodoros uputio je u vezi s prozelitizmom na području njegova patrijarhata službeno pismo na katoličkog i pravoslavnog predsjedavajućega Mješovite komisije za vrijeme plenarne sjednice na Kreti 1984. godine. Tada je, u dogovoru s Kongregacijom za istočne Crkve, interveniralo Tajništvo za jedinstvo kršćana kod mjerodavnih katoličkih vlasti u Jeruzalemu i informiralo o toj inicijativi pravoslavnog patrijarha jeruzalemskoga. Formirana je mješovita mjesna komisija, koja je trebala raspravljati o tom pitanju. Ali zbog nekih unutarnjih poteškoća komisija nije počela radom. Katolička je strana u Mješovitoj međunarodnoj komisiji više puta u raspravama upozorila na postojanje prozelitizma također s pravoslavne strane: na Bliskom istoku, u Europi, u Sjedinjenim Američkim Državama i u Latinskoj Americi. On pogađa među ostalim stanje brakova — mogućnost rastave kod pravoslavnih — kao i svećeničkog staleža: katolički svećenici koji prijeđu na pravoslavlje mogu se ženiti i neki ih pravoslavni episkopi ponovno rede! U smislu napretka dijaloga, takve pojave morale bi se ukloniti iz života obiju Crkava.⁷

Još u Bariju 1986. godine pravoslavna strana pokazala je svoju neobičnu osjetljivost s obzirom na taj problem, tako da neke Crkve nisu uopće ni poslale svoje delegacije na zasjedanje, npr. Grčka i Jeruzalemski patrijarhat, a neke su druge demonstrativno napustile zasjedanje, kao što je bilo sa Srpskom ili Ciparskom Crkvom. Sam je teološki dijalog bio u velikoj opasnosti. Zato je bilo potrebno da se problemu unijatizma i prozelitizma posveti dužna pažnja. Odlučeno je da se osnuje posebna Mješovita komisija, koja se trebala u skoro vrijeme tim pitanjem pozabaviti u povijesnom, ekleziološkom i praktičkom smislu. U diskusiji se uspostavilo da u komisiju trebaju ući i predstavnici katoličkih istočnih Crkava

⁴ Vidi uvod i prijevod u CUS, 3/1989, 270—277.

⁵ Priopćenje u *Information Service*, III—IV, 1988, 160—161.

⁶ Vidi popis članova obiju strana u *Information Service*, 4, 1979, 26—28. Iz Srpske pravoslavne Crkve imenovani su episkop Sava i prof. Radomir Rakić. Na katoličkoj strani od početka je mons. Alfred Pichler, biskup u Banjaluci, sada u mirovini.

⁷ Vidi o tome prikaz člana Mješovite komisije, W. Hymniewicz, *Der Dialog der Schwesterkirchen* — Bari II, u *Ostkirchliche Studien*, 4/1987, 320—321.

kao posebno pozvani stručnjaci. Komisija se trebala sastaviti iz Crkava koje su tom problematikom neposredno pogođene. Zasjedanje u Bariju 1986. bilo je prekinuto, pa je ponovno nastavljeno 1987.

Pravoslavni naginju k tome da već u postojanju i djelatnosti katoličkih istočnih Crkava vide prozelitizam. Termin unijatizam dvoznačan je i treba neko objašnjenje. Valja ga prije svega osloboditi negativnog i polemičnog naboja, koji mu je u prošlosti često pridavan. Problem zahtijeva nepristrano i iskreno promatranje u svjetlu povijesti i današnjih ekumenskih refleksija, slobodno od polemičkih predrasuda i neprijateljstva.⁸

Spomenimo također da je III. Svepravoslavna presinodalna konferencija, održana u Chambésyju od 28. X. do 8. XI. 1986. imala na dnevnom redu i »Odnos Pravoslavne Crkve prema ostalom kršćanskom svijetu«. Na kraju je Konferencija objavila četiri odluke, među kojima i Dijalog s Rimokatolicima. Tu se kaže: »Posebno, da se promiče taj dijalog, kratka rasprava o nepovoljnim rezultatima takvih fenomena kao što su unija i prozelitizam jest nužna. Postojanje unijatizma, u svojim povijesnim i suvremenim manifestacijama, kao i postojanje prozelitizma u bilo kojem obliku, neprihvatljive su činjenice za pravoslavlje, koje djeluju kao negativni faktori, komplicirajući daljnji napredak dijaloga. Iz ove perspektive predlažemo da bi stvarnost unijatizma, i prozelitizma koji je ozakonjen unijatizmom ili drugim sredstvima, trebale biti ispitane u jednoj fazi dijaloga kao prioritarna tema u ekleziologiji. Predlažemo da se pronađu prikladna sredstva, što je moguće brže, za praktično rješenje problema, pastoralna i drugih posljedica unijatizma i prozelitizma, koje su negativne i za pravoslavlje i za njegov dijalog s Rimokatoličkom Crkvom«.⁹

U Valamu je 1988. godine sastavljena Mješovita katoličko-pravoslavna potkomisija za problem prozelitizma i unijatizma, u koju je ušao i tadašnji biskup banjalučki mons. Alfred Pichler. Ta se potkomisija sastala u Beču od 26. do 30. siječnja 1990. godine i izradila o tome dokument, koji je prihvatio Mješoviti koordinacijski odbor na svojoj sjednici u Moskvi od 1. do 8. veljače ove godine.

U dokumentu su značajna ova dva zaključka: Prvo, »unijatizam« nije nikakav uzorak za punu obnovu crkvenoga jedinstva, i drugo, katoličke Crkve bizantskog obreda postoje već dugo vremena i, bez obzira na rasprave o njihovu porijeklu, moraju se poštivati kao Crkve »sui juris« (vlastitoga prava) i ne mogu se integrirati u druge. Vjerojatno se misli na prisilno integriranje koje se dogodilo u Rusiji 1946. godine, odnosno u Rumunjskoj 1948. godine.

Te dvije točke označuju napredak i na katoličkom i na pravoslavnom polju. Priznanje zakonitosti istočne katoličke Crkve bizantskog obreda kao Crkve »sui juris« sa strane svepravoslavne delegacije povezuje se sa

⁸ Ondnje, 320—321.

⁹ Decisions of the Third Pre-Council Pan-Orthodox Conference, u *Diakonia*, 1/1987, 49.

zaključcima dijaloga vođena između Rima i Moskve prošle godine. Ti su zaključci omogućili potkomisiji da prevlada neke ozbiljne nesporazume koji su se bili nadvili nad sjednicu u Beču i prijetili neuspjehom dijalogu.¹⁰

Domaći ekumenizam — prozelitizam — unijatizam

Na našem domaćem terenu značajno je zabilježiti nekoliko stvari.¹¹ Na jesenskom zasjedanju BK u Zagrebu, od 22. do 24. X. 1985. g. osnovana je Komisija BKJ za kontakte sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom. Predsjednikom komisije s katoličke strane imenovan je mons. Đuro Kokša, pomoćni biskup zagrebački. U komisiju su ušli istaknuti teološki stručnjaci za ekumenska pitanja, profesori zagrebačkoga i ljubljanskoga bogoslovnog fakulteta.¹² Pravoslavni je supredsjednik mitropolit zagrebačko-ljubljanski episkop Jovan Pavlović. Iz intervjua koji 31. XII. 1989. dao *Slobodnoj Dalmaciji* dr. Franc Perko, nadbiskup i metropolita beogradski, doznajemo da je BK na »ovogodišnjem proljetnom zasjedanju pokrenula inicijativu da Komisija počne raditi. I kardinal Franjo Kuharić je o tome pisao Srpskoj pravoslavnoj Crkvi. Došao je odgovor u kojemu se načelno prihvaća dijalog, ocjenjuje se da je potreban, ali se istodobno postavlja čak deset uvjeta za njegov početak. Ako idemo u dubinu odgovora — barem tako smo razumjeli — traži se da Katolička crkva prizna svoju krivicu, pokaje se i onda se može početi razgovarati.«¹³

15. II. 1990. razaslao je pismo u 6 točaka na razne adrese dr. Juraj Kolaric, koji je 13 godina bio tajnik Vijeća za ekumenizam pri BK, i imenovan također tajnikom Mješovite katoličko-pravoslavne komisije za dijalog BKJ i Svetog arhijerejskog sinoda SPC. Pismom obavještava da daje neopozivu ostavku na spomenute dužnosti. U prvoj točki obrazloženja veli: »Već dulje vrijeme kako u sredstvima javnoga priopćavanja, tako i u izjavama crkvenih dostojanstvenika Srpske pravoslavne Crkve odvijaju se neargumentirani napadi na mene kao pisca knjige 'Pravoslavni', kao ekumenskog djelatnika, kao tajnika Vijeća za ekumenizam BKJ i kao člana Mješovite komisije za dijalog. (Usp. Saopštenje Svetog Arhijerejskog Sinoda SPC:Pravoslavlje, 15. VII. 1986; Pismo Svetog Arhijerejskog Sinoda SPC od 26. VI. 1989, t. 8.). U tim napadima podmeće mi se da zastupam prozelitizam i unijatsku propagandu i osporava 'podobnost za tako delikatnu i odgovornu misiju kao što je rad u Mješovitoj komisiji'. Žali »što su se Sveti Arhijerejski Sinod SPC i Njegova Svetost patrijarh German priklonili mišljenju jedne skupine unutar Srpske pravoslavne Crkve koja u trenutačnoj ispolitiziranoj situaciji preuzima sve veći utjecaj unutar SPC, a koja ne samo što ne djeluje u ekumenskom duhu, već je tom duhu dijametralno oprečna.«¹⁴ Komisija i dalje ne radi. Povijesna zbližavanja između Istoka i Zapada bila su »povod za stva-

¹⁰ Usp. izvještaj o tome u *Studi ecumenici*, 1/1990, 107—108.

¹¹ U vezi s Barijem 1986—87, u CUS, 2/1989, 167—168.

¹² Vijest u *Glas Koncila*, 50/1985, 1.

¹³ *Deset uvjeta za zbližavanje*, u: *Slobodna Dalmacija*, 31. XII. 1989, 19. Odgovor SPC koji spominje mons. Perko poslan je 26. VI. 1989.

¹⁴ Vijest donesena u domaćim glasilima, vidi *Glas Koncila*, 10/1990, 12.

ranje Unijatizma u Katoličkoj crkvi, koji je tijekom vremena postao kamen spoticanja za uspostavljanje dubljeg dijaloga. Unijatizam je korišćen, naročito od 17. veka, kao pritisak na pravoslavne narode, koji su bili ugroženi«, reći će banatski episkop dr. Amfilohije Radović. »To su rane, koje i dan-danas krvare. Rane, koje i danas predstavljaju kamen spoticanja. Unijatizam ne odgovara prirodi crkve. Rimokatolička crkva je vremenom stvorila svoje strukture, koje su bile ideološko-ekspanzionističkog tipa, tako da je Unijatizam posledica tog i takvog ideologiziranog teološkog stava.«¹⁵ (Da mi je znati po kakvu su se »ideološko-ekspanzionističkom tipu« i »ideologiziranu teološkom stavu« odvijali oni *Massenübertritte* katolika na pravoslavlje¹⁶ baš u tom 17. stoljeću u nas, i to pomoću Turaka, i to ne unijata, nego rimokatolika! I koliko to »odgovara prirodi crkve«?).

Münchenski dokument

Pred zasjedanje u Münchenu od 6. do 15. lipnja 1990. pretpostavljalo se da će spomenuta Mješovita bečka potkomisija podnijeti izvještaj o unijatizmu i prozelitizmu i da će se o tome raspravljati jedno dopodne, a da će ostali dio vremena biti posvećen temi uzajamnih odnosa autoriteta i koncilijarnosti u Crkvi. Međutim, nije se tako dogodilo. Iznenadni razvoj događaja na Istoku nametnuo je temu unijatizam i prozelitizma kroz svih deset dana zasjedanja. Na kraju je izdana Izjava u deset točaka, koja je objavljena tek 1. srpnja 1990, nakon što su je pogledale sve pravoslavne Crkve sudionice VI. plenarnog zasjedanja i Sveta Stolica.¹⁷

U uvodu Komisija ističe činjenicu da ovaj dokumenat predstavlja polazište proučavanja koje će tri mješovite potkomisije morati nastaviti kako bi podnijele zajednički izvještaj Mješovitom koordinacijskom odboru, do 1. svibnja 1991. godine. Značajno je istaknuti da Komisija odbija unijatizam kao metodu, ali sjedinjene Crkve, koje ne priznaju raskol Istočne i Zapadne Crkve, treba posve poštivati. Tu Komisija ističe da, bez obzira na povijesne i teološke pristupe, treba pravovremeno poduzeti neke praktične mjere da se »izbjegnu posljedice opasnih težnji koje postoje u raznim pravoslavnim zemljama«. Na kraju izjavljuje da vjeruje kako je »dijalog, koji je najpravednije sredstvo da se teži prema jedinstvu, također najprikladniji način da se sučele problemi, posebno problem »unijatizma'« (br. 8). Smatra također da je za uspjeh proučavanja toga problema potrebna i korisna nazočnost pravoslavnih Crkava koje nisu mogle sudjelovati na ovom zasjedanju. Na zasjedanju nisu bili predstavnici Srpske, Poljske, Češko-Slovačke pravoslavne Crkve te Jeruzalemskog patrijarhata.

Kad promatrač čita dokument, može steći dojam da su u njemu pravoslavni zahtjevi odnijeli premoć, a katolički su nešto uvijeniji i skriveniji.

¹⁵ »Praštamo, ali ne zaboravljamo«, u *On* (Beograd), 15/1990, 55.

¹⁶ Usp. K. Draganović, *Massenübertritte von Katholiken zur Orthodoxie im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Türkenherrschaft*, Roma, 1937.

¹⁷ Usp. intervent J. Longa, na Radio-Vatikanu, *Radiogiornale* 19. VI. 1990, 2—3.

Npr. pojam »prozelitizma« nije uopće do kraja opisan. Ništa se ne govori o pritiscima na vjernike, što bitno ulazi u definiciju »prozelitizma«, jer ako neki vjernik ili skupina hoće slobodno prijeći iz jedne Crkve u drugu, nitko im to ne može priječiti. No rečeno je da je to početak dijaloga o unijatizmu i prozelitizmu i o njemu će biti govora još kroz više sljedećih godina i plenarnih sjednica. Donosimo prijevod Izjave s francuskoga s uvodom koji je integralni dio Izjave.¹⁸

FOURTH DOCUMENT OF THE CATHOLIC-ORTHODOX DIALOGUE

Summary

With a brief introduction to the problem of uniatism and proselytism here is reported a traduction in Croatian of the Declaration of the Joint International Commission for the Theological Dialogue between the Roman Catholic Church and the Orthodox Church, issued in the Sixth plenary session in München 6—15 June 1990. The Declaration is considered as a first step made by the Commission in the study of a complex question.

IZJAVA

Međunarodne mješovite komisije za teološki dijalog između rimske Katoličke Crkve i Pravoslavne Crkve (šesto plenarno zasjedanje München, 6—15. VI. 1990.)

Na kraju svoga VI. plenarnog zasjedanja u Freisingu od 6. do 15. lipnja 1990. Međunarodna mješovita komisija za teološki dijalog između Katoličke Crkve i Pravoslavne Crkve odobrila je tekst koji ovdje objavljujemo. Ovaj je dokument prvi korak što ga je Komisija poduzela u proučavanju složenog pitanja kojega će se svi vidovi morati pažljivo razmotriti.

S izvještajem što ga je izradila posebna potkomisija, koja se sastala u Beču od 26. do 30. siječnja 1990, ovaj dokument predstavlja polazište prouke koju će tri mješovite potkomisije morati nastaviti kako bi podnijele zajednički izvještaj Mješovitom koordinacijskom odboru Komisije, do 1. svibnja 1991.

1. Komisija je održala svoju VI. plenarnu skupštinu pod predsjedanjem grčkoga pravoslavnog arhiepiskopa australijskoga, eminencije Stylianosa

•

¹⁸ Déclaration de la Commission mixte pour le dialogue théologique catholique-orthodoxe sur l'uniatisme u *Service orthodoxe de presse*, juin-juillet, 149, 1990, 25—27.

i predsjednika Papinskoga vijeća za jedinstvo kršćana, mons. Edwarda Cassidyja, od 5. do 15. lipnja 1990. u Freisingu, u domu »Kardinala Döpfnera«, gdje je njezine članove velikodušno ugostio nadbiskup Münchena i Freisinga, uzoriti kardinal Friedrich Wetter.

2. Ove 1990. godine Međunarodna mješovita komisija za teološki dijalog između Rimokatoličke Crkve i Pravoslavne Crkve navršava deset godina sustavna i plodna rada u duhu bratskog razumijevanja i suradnje.

3. Već su tome dvije godine kako je Komisija mislila da je došlo vrijeme da se prijeđe na proučavanje teoloških i kanonskih posljedica sakramentalne strukture Crkve i, osobito, da se raspravi pitanje uzajamnih odnosa autoriteta i koncilijarnosti u Crkvi. U isto je vrijeme mislila da treba izravno pristupiti teološkim i praktičnim pitanjima koja su postavljena Pravoslavnoj Crkvi s obzirom na postanak i sadašnju opstojnost katoličkih Crkava bizantskoga obreda. Ta je nakana bila nagoviještena na IV. zasjedanju u Bariju (1987) i počela se ostvarivati na zasjedanju u Valamu (1988) osnivanjem potkomisije zadužene da taj predmet prouči i da Komisiji podnose izvještaj. Ta se potkomisija sastala u Beču u siječnju 1990.

4. U vrijeme sastavljanja te potkomisije nitko nije mogao slutiti razvoje koji će se dogoditi u Istočnoj Europi i pojavu vjerske slobode koju su ta zbivanja omogućila. Povratak prostranih područja vjerskoj slobodi, i za pravoslavne i za katolike, koji su desetljećima podnosili tolike progone, razlog je duboke zahvalnosti Bogu, koji je još jednom pokazao da je on Gospodar povijesti.

5. Problem postanka i opstanka katoličkih Crkava bizantskog obreda prati Rimokatoličku i Pravoslavnu Crkvu još iz vremena prije nego je započeo njihov dijalog, i bio je stalno nazočan od početka toga dijaloga. Način na koji će one biti zajedno kadre tražiti mu rješenje bit će provjera čvrstoće teoloških osnova koje su postavljene i koje će trebati razvijati. Zbog nedavnih događaja cijelo je zasjedanje bilo posvećeno proučavanju pitanja koja su se postavljala s obzirom na postanak, opstojnost i razvoj katoličkih Crkava bizantskog obreda, nazvanih također »unijatiskim Crkvama«.

6. Od početka rasprava, vođenih u svoj bratskoj iskrenosti, Komisija je željela izraziti sljedeća razmišljanja:

a) Budući da postoji sporna situacija koja u određenim pokrajinama prevladava između Istočnih katoličkih Crkava bizantskog obreda i Pravoslavne Crkve, problem je »unijatizma« neodgodiv i mora mu se dati prednost pred drugim temama o kojima treba u dijalogu raspravljati.

b) Izraz »unijatizam« ovdje označava nastojanje da se ostvari jedinstvo Crkve odvajajući pravoslavna zajedništva ili vjernike od Pravoslavne Crkve a da se ne uzima u obzir da je, prema ekleziologiji, Pravoslavna Crkva sestrinska Crkva koja samoj sebi pruža sredstva milosti i spasenja. U tom smislu i prema dokumentu koji je izradila potkomisija u Beču, odbacujemo »unijatizam« kao metodu traženja jedinstva jer je suprotan zajedničkoj Predaji naših Crkava.

c) Ondje gdje se unijatizam rabio kao metoda nije postigao svoj cilj koji je bio u tome da Crkve zbližava, nego je izazivao nove podjele. Stanje tako nastalo izvor je sukoba i patnja koje su duboko obilježile skupno pamćenje i svijest dviju Crkava. S druge strane, iz eklezioloških se razloga razvijalo uvjerenje da je trebalo tražiti druge putove.

d) Danas, kad se naše Crkve susreću na temelju ekleziologije zajedništva među sestrinskim Crkvama, bila bi šteta da se sruši djelo značajno za jedinstvo Crkve postignuto u dijalogu, vraćajući se metodi »unijatizma«.

7. Međutim, bez obzira na povijesne i teološke pristupe, valja poduzeti praktične mjere da se na vrijeme izbjegniju posljedice opasnih težnji koje postoje u raznim pravoslavnim zemljama. Stoga, može pomoći ovo što slijedi.

a) Vjerska sloboda osoba i zajedništva jest ne samo pravo koje se mora posve poštivati, nego je, za kršćane koji žive od istoga božanskog života, i dar Duha u svrhu izgradnje Tijela Kristova do punine uzrasta njegova (usp. Ef 4, 16). Ta sloboda apsolutno isključuje svako nasilje, izravno ili neizravno, fizičko ili moralno. Ona, kao i svi darovi Duha, koji se uvijek daju za dobro svih (1 Kor 12, 7), traži bratsku suradnju pastira da liječe rane prošlosti i uspijevaju voditi vjernike prema dubokom i trajnom pomirenju, omogućujući im da u svoj istini izgovaraju molitvu koju je Gospodin naučio svoje.

b) Dosljedno tome, nužno je da crkvene odgovorne vlasti, imajući u vidu volju mjesnih zajedništava, nastoje u duhu dijaloga rješavati konkretna sporna pitanja.

c) Svako nastojanje koje ide za tim da vjernici prelaze iz jedne Crkve u drugu, što se općenito naziva »prozelitizmom«, treba isključiti kao oduzimanje pastoralne energije. Osim toga, to bi bilo protusvjedočanstvo pred onima koji kritički promatraju kako Crkve upotrebljavaju svoju novu slobodu i spremni su prokazati i iskoristiti svaki znak suparništva.

To znači da pastir jednoga zajedništva ne smije intervenirati u zajedništvu povjerenom drugome pastiru, nego bi se trebao dogovoriti s drugim pastirom i svim ostalim pastirima, da sva zajedništva napreduju prema istom cilju, tj. zajedničkom svjedočenju koje je darovano svijetu u kojem oni žive.

d) Kad se došlo do obostranog sporazuma koji su odobrile odnosne vlasti, neizostavno je da se dogovor ostvari.

8) Mi vjerujemo da je dijalog, koji je najpravednije sredstvo da se teži prema jedinstvu, također najprikladniji način da se sučele problemi, posebno problem »unijatizma«. Stoga to moramo nastaviti. Za sad se naše zanimanje usredotočuje na proučavanje toga posebnog pitanja.

9) Mislimo da bi za uspjeh tog proučavanja bila korisna nazočnost pravoslavnih Crkava koje nisu mogle sudjelovati na ovom zasjedanju.

10) Proučavanje toga problema nastaviti će se na crti koju je otvorio sastanak u Beču; ta se zapreka mora nadvladati da bismo mogli nastaviti svoje napredovanje prema jedinstvu.